

Medis-moteris: ieva, verba, blindė

Dainius RAZAUSKAS

Visame plačiame pasaulyje nuo seniausių laikų žinoma mitinė žmogaus-medžio tapatybė. Jos atskiras atvejais yra moters-medžio mitinė tapatybė: vyriškosios giminės medžių pavadinimai siejami su vyrais, moteriškosios – su moterimis; medžiams prilyginamos ir medžiais virsta merginos; medžiai-motinos gimdo mitinius herojus; medžių „atžalomis“ vadinami žmonijai palikuonys ir t. t. Moters-medžio mitinės tapatybės atskirus atvejus savo ruožtu sudaro *ieva* ir neretai su *ieva* sukeičiamos kai kurios gluosnių (*Salix*) rūšys, vadinamos moteriškosios giminės žodžiais *verba* arba *blindė*.

1. Ieva

Ne vienoje aplinkinėje tradicijoje mergina išties prilyginama *ievos* medžiui, *ievai*. Antai suomių liaudies daina jaunajai pataria (verčiant iš rusų kalbos): „... Nusilenk nuolankiai kuo žemiau, / Jaunąją krūtinę nulenk / Kaip *ievos* viršūnelę...“; kita suomių daina atitinkamai apibūdiną nuotaką: „... Gražuolės mergelės liemuo lankstus / Kaip *ievos* ūgliai...“; o štai dar kitoje liūdnoje dainoje mergina pati save pavadina *ieva*: „... Tėvas pasidarė man nebemeilus, / Broliai ėmė manęs vengti, / Seserys pradėjo priešgynauti. / Teks palikt uogelei savo šalį, / Teks man, *ievai*, vykt už jūros!“¹

O rusų mįslės, atvirkščiai, *ievą* prilygina merginai: *Матушкой весной я в платье цветном, мачехой зимой – в саване одном* „Pavasarij aš su žieduota (spalvota) suknele, o žiemą – vien su balta drobule“; *Стоит кузенка вся в пуговках* „Stovi seselė visa su sagelėm“; *Платье потерялось – пуговки остались* „Suknelė nukrito, sagelės liko“; *Черненька, маленька, всему свету миленька* „Juodulė, mažulė, visiems miela“ = *черемуха* „*ieva*“²; ir *урач* – su akivaizdžiomis seksualinėmis užuominomis: *Не шатай меня, мужик, не валяй меня, мужик, лучше стань на меня, ты напачкайся, наворачкайся сколько можешь, сколько хочешь, сколько душенька ссяжет* „Nekratyk manęs, vyruk, nevoliok manęs, vyruk, geriau stok ant manęs,

susitepk, prisikuisk kiek gali, kiek nori, kiek ūpas leis“ = *черемуха* „*ieva*“³.

Tačiau bene ryškiausia *ievos* sąsaja su mergina ir moterimi – latvių tradicijoje, ypač dainose:

*Es nelauztu ievas zaro,
Jo es pati kā ieviņa;
Nolauzos ozoliņu,
Man vajaga arājiņa.*

Aš nelaušiu *ievos* šakos,
Nes aš pati kaip *ievelė*;
Nusilaušiu *ąžuoliuką* –
Man reik *artojėlio*.⁴

*Vienreiz ieva noziedēja,
Ne div' reizas vasarā;
Vienreiz jauna, ne divreiz,
Bet lustīgi padzīvoju.*

Vienąsyk *ieva* žydėjo,
Ne dusyk per vasarą;
Vienąsyk jauna, ne dusyk,
Bet linksmi pagyvenau.⁵

*Vaj zied ieva, vaj ābele
Pie tautieša durviņām?
Nezied ieva, ne ābele,
Sēd māšiņa raudadama.*

Ar tai *ieva*, ar *obelis*
Žydi prie *bernelio* durų?
Nei tai *ieva*, nei *obelis* –
Sėd' *seselė* raudodama.⁶

*Kas tur zied kalniņā,
Vai zied ieva, vai ābele?
Nej zied ieva, nei ābele,
Zied skaistā tautu meita.*

Kas ten žydi ant kalvos,
Ar tai *ieva*, ar *obelis*?
Nei tai *ieva*, nei *obelis* –
Žydi graži nuotaka.⁷

*Redz, kur koši ieva zied
Ar ābeli kalniņā:
Ieva bija mātes meita,
Ābelīte sērdienite.*

Žiū, kaip ryškiai *ieva* žydi
Su *obelim* ant kalvos:
Ieva – motinos *dukrelė*,
Obelėlė – *našlaitėlė*.⁸

*Balti bija ievas ziedi,
Sarkanbalti ābelītes;
Balta bija mātes meita,
Sarkanbalta sērdienite.*

Balti *ievos* žiedeliai,
Raudonbalti *obelėlės*;
Balta motinos *dukrelė*,
Raudonbalta *našlaitėlė*.⁹

Pastarajame ketureilyje, kaip matyti, *ieva* prilyginta *nebe* *mergelei*, o *motinai*. Ir toliau:

1. ВПИ: 84–85, 86, 104.

2. Загадки 1968: 66–67, Nr. 1800, 1801, 1803, 1805.

3. СДЗPH: 98, Nr. 811.

4. BDS: Nr. 9780; Kursīte 1996: 169; plg. Šmitas 2004: 211.

5. BDS: Nr. 102-1 su variantais.

6. BDS: Nr. 26302-0; var. 21646-0.

7. BDS: Nr. 5591-3.

8. BDS: Nr. 4627.

9. BDS: Nr. 4509 (plg. 4494 su variantais); Vācere 2006: 121.

Redz', kur skaisti ieva zied
Ar ābeli kalniņā;
Redz', kur skaisti māte dzied
Ar savām(i) meitiņām.

Steidzies, ieva ar ābeli,
Vasariņa ziedu gaida;
Steidzies, māte ar meitām,
Tautas gaida malejiņu.

Ošam sieva, kļavam sieva,
Ozolam vien nevaids;
Nule tik ozoliņis
Par gravām lūkojās
Nolūkoja ievas meitu
Ar visiem ziediņiem.

Žiū, kaip gražiai ieva žydi
Su obelim ant kalvos;
Žiū, kaip gražiai motė dainuoja
Su savo dukrelėmis.¹⁰

Nagi, ieva su obelim,
Vasarėlė žiedų laukia;
Nagi, mote su dukrelėm,
Žmonės laukia malėjėlių.¹¹

Uosis, klevas turi žmoną,
Ažuolas tik ne;
Ką tik antai ažuolėlis
Žvalgėsi po klonį,
Nužiūrėjo ievos dukrą
Su visais žiedeliais.¹²

Čia savo ruožtu atkreipsime dėmesį į sąskambį tarp ieva „ieva“ ir sieva „žmona“, kuris juolab išryškės ir bus tyčia pabrėžiamas toliau. Pėteris Šmitas yra pažymėjęs: „Kaip liepą liaudies tradicijos prilygina mergelei, o obelį motinai, taip ieva dainose yra žmonos simbolis.“¹³ Pavyzdžiui:

Es nelaužu liepas zaru,
Ne ieviņas baltu ziedu:
Lai es augu kā liepiņa,
Kā ieviņa noziedēju.

Tev, ieviņ, balti ziedi,
Man baltakas vilnainites.
Sedzos baltu vilnainiti,
Sēdos ievu krūmiņā.
Saka tautas piejādamas:
Ieva zied līdz zemei.

Es neņemtu ievas ziedu
Ne savā rociņā:
Es negribu sieva būt
Ne savā mūžiņā.

Iev' ar sievu runajās,
Kalniņāji stāvēdamas;
Ievai bija balti ziedi,
Sievai baltas villainītes.

Nedraskau liepos šakų
Nei baltų ievos žiedų:
Lai aš augsiu kaip liepelė
Ir kaip ieva nužydėsiu.¹⁴

Tavo, ieva, balti žiedai,
Mano skaros dar baltesnės.
Apsisėgus baltą skarą,
Sėduosi po ievos krūmu.
Bernelis prijojęs sako:
Ieva žydi ligi žemės.¹⁵

Aš neimčiau ievos žiedo
Nė į savo ranką:
Aš nenoriu žmona būti
Per savo amželį.¹⁶

Ieva su žmona kalbėjos,
Ant kalvos stovėdamos;
Ievos buvo balti žiedai,
Žmonos – baltos skaros.¹⁷

10. BDS: Nr. 315-2.

11. BDS: Nr. 315-2.

12. BDS: Nr. 30646-1; plg. 20986; Šmitas 2004: 198.

13. Šmitas 2004: 210.

14. BDS: Nr. 2784; Šmitas 2004: 210.

15. BDS: Nr. 13388-8.

16. BDS: Nr. 1233; Šmitas 2004: 210.

17. BDS: Nr. 7424; plg. 7224; Šmitas 2004: 211.

Sąskambis *ieva* „ieva“ : *sieva* „žmona“ ir tiesiog „moteris“, matyt, gali būti netgi viena iš priežasčių, kodėl latvių dainose *ieva* taip gausiai, taip noriai prilyginama moteriai, o moteris – *ievai*. Štai dar:

*Ieva man māsa bija,
Ievu ņēmu līgaviņu;
Pilni līči ievu ziedu,
Visi mani sievas radi.*

*Es ar sievu strīdejos
Zem kuplā ievas krūma:
Ieva grib baltus ziedus,
Sieva baltas villainītes.*

*Balta ziedi laukmalē,
Vai bij ieva, vai ābele?
Balta gāja pa celiņu,
Vai bij sieva, vai meitiņa?*

*Ieva mano sesuo buvo,
Ievą paėmiau už žmoną;
Pilni užtakiai ievų ziedų –
Visi žmonos giminaičiai.*

*Aš su žmona vaidijausi
Po kupliuoju ievos krūmu:
Ieva nori baltų žiedų,
Žmona – baltų skarelių.¹⁸*

*Balta žydi palaukėj –
Ar tai ieva, ar obelis?
Balta eina keleliu –
Ar tai žmona, ar mergelė?¹⁹*

Tačiau prie sąskambio *ieva* : *sieva* latvių dainose prisideda dar vienas žodis – biblinės pramotės vardas *leva*, latvių kalboje (kaip, beje, ir lietuvių) visiškai sutapęs su *ievos* medžio pavadinimu, virtęs tiksliau jo homonimu. Pavyzdžiui:

*Sieva leva žīdam rada,
Ta neēda cūkas gaļu,
Ta tik ēda vērša gaļu,
Saujiņā turedama.*

*Ņem, bāliņ(i), Ievu sievu,
Ieva sieva liela rada:
Kad atnāca pavasaris,
Visi līči balti zied.*

*Žmona leva – žydų giminės,
Ji nevalgo kiaulienos,
Ji tik valgo jautieną,
Saujoje laikydama.*

*Imk, broleli, Ievą žmoną,
Ievos žmonos gausi giminė:
Kai ateina pavasaris,
Visi užtakiai baltai pražįsta.²⁰*

Pastarajame ketureilyje asmenvardis *leva* ne tik formaliai (sąskambiu) sugretintas su *sieva* „žmona“, bet ir semantiškai – su *ievos* medžiu. Taigi čia turime netiesioginę užuominą ir į formalią tapatybę *leva*: *ieva*. Visai atvirai ji išskyla kitose dainose:

*Ņem, bāliņi, Ievu sievu,
Ieva sieva lielu radu:
Pilni līči ievu ziedu,
Visi tavi sievas radi.*

*Ej iekšā, mātes brāli...
Ieva nāca istabā;
Neba ieva [Ieva?] viena nāca,
Ievai ziedi līdzī nāca.*

*Imk, broleli, Ievą žmoną,
Ieva žmona gausios giminės:
Pilni užtakiai ievų žiedų –
Visi tavo žmonos giminaičiai.*

*Užeik vidun, motinos broli...
Ieva atėjo trobon;
Ieva ne viena atėjo,
Draug su ieva (Ieva) žiedai ējo.²¹*

18. BDS: Nr. 12127-4; 7424-2.

19. BDS: Nr. 5590 (su variantais); Vācēre 2006: 122.

20. BDS: Nr. 27225-4; 12127-0.

21. BDS: Nr. 12127-11; 18863-2.

Be to, būtina turėti omeny, kad tradicijoje daina gyvuoja ją atliekant gyvai, balsu, o tokiu atveju nėra skirtumo tarp vardo *leva* didžiąja raide ir medžio pavadinimo *ieva* mažąja. Tad balsu išstarto žodžio supratimas priklauso vien nuo atlikėjo ar klausytojo – taip pat dainą užrašiusio tautosakos rinkėjo – asmeninės interpretacijos. O kai žodis yra eilutės pradžioje ir visuomet rašomas didžiąja raide, kaip pastarojo ketureilio paskutinėje eilutėje, tai formalaus skirtumo nėra net ir dainą užrašius.

Lietuvoje moteris, mergina irgi kartais prilyginama ievos medžiui. Pavyzdžiui, paprotyje: *Kai gimst vaiks, jam sodin med. Pirmam sūnu – ožalo, untram – uos, trečiam – beržo, ketvirtom – klevo. Gims m e r g a i t ė – sodin liepo, i e v o.*²² Taip pat dainose:

*Be vėjo ievalė
Šakeles lenkė,
Bernelis mergelę
Jau perkalbėjo...²³*

Kitoje dainoje mergina panašiai pati save prilygina ievai:

Vėjelis pūtė,	Ne mano vienos
Šakelės linko,	Šakeles lenkė, –
Viršūnelę palaužė.	Lenkė žalios ievalės, Linkstančiojo medelio... ²⁴

Vis dėlto tokio įspūdingo homonimų *ievà*, *jievà* ir *levà*, *Jievà* gretinimo ir tapatinimo kaip latvių lietuvių dainose lyg ir nepasitaiko. Nors pati medžio pavadinimo ir asmenvardžio homonimija irgi akivaizdi.

Dėl to galima kelti klausimą, ar tikrai baltų (lietuvių, latvių) asmenvardis *leva* remiasi biblinės pramotės vardu? O gal medžio pavadinimu *ieva*? (Pavyzdžiui, kaip asmenvardis *Eglė*.) O gal gyvoje tradicijoje abu žodžiai išvis neprivalo būti skiriami, ir vardas *leva* gali būti kilme siejamas ir su bibrine pramote, ir su medžio pavadinimu?²⁵

22. Marcinkevičienė 2005: 87.

23. JŠSD I: 391, Nr. 499.5; plg. 406, Nr. 467.2.

24. JŠSD II: 271–272, Nr. 1083.15–16.

25. Teoriškai šio klausimo neįmanoma išspręsti, neįvedus j kalbotyrą – bent jau j tas kalbotyros šakas, kurios turi reikalą su vardu, ypač mitiniu vardu, – savotiško „palimpsesto“ sampratos. Turima omeny padėtis, kai tam tikras vardas (asmenvardis, vietovardis, kalendorinės šventės pavadinimas ar kt.) gali būti paaiškintas tiek remiantis senąja vietine tradicija, tiek atneštine krikščioniškąja. Tokia prieiga atskleidžia ištisą klodą vardų ir pavadinimų, kuriuose galima įtarti atitinkamo „palimpsesto“ pėdsakus: iš asmenvardžių, tai ir *Jonas* (formaliai sutampantis su neabejotinai indoeuropietiškos kilmės romėnų dievvardžiu *Jānus* ir sanskrito apeliatyvu *yānas* „kelias; važiuoklė“), ir *Marija* (neišvengiamai suskambanti gausybėje Europos *Marų*, *Morių* ir t. t.); iš kalendorinių švenčių

Tačiau *levos* atvejis ypatingas dar ir tuo, kad vien homonimija – skirtingos kilmės žodžių garsiniu suartėjimu ir sutapimu – jis, tiesą sakant, nesibaigia. Biblinės pramotės vardas šiaip jau kildinamas iš hebrajų žodžio *ḥawwa* arba *ḥawā* „gyvybinga, gyvenimo davėja“, semitų šaknies **ḥay-* / **ḥaw-* „gyvybė, gyvenimas“²⁶. Ši semitų šaknis toliau remiasi semitų-chamitų prokalbės leksema **ḥjw* „gyvybė, gyvenimas“ ir galiausiai nostratine **ḥaju* „gyvastis, gyvybinė jėga“, su kuria savo ruožtu siejama indoeuropiečių šaknis **heju-* „gyvybinė jėga“²⁷, arba **h₂iu-*²⁸, arba **aiu-* / **aiju-* ta pačia reikšme klasikiniame Juliaus Pokornio „Indoeuropiečių kalbų etimologiniame žodyne“²⁹. O kaip tik iš šios šaknies kai kurie kalbininkai yra bandę kildinti³⁰ tiek baltišką ievos medžio pavadinimą, tiek slavišką gluosnio pavadinimą **jьva*, kukmedžio pavadinimą *juwis* prūsų ir atitikmenis germanų bei keltų kalbose, suvedamus į prolytę ide. *(*e*)*iūā* / *(*e*)*iūo-*, kuri savo ruožtu kildinama iš šaknies **ei-*, kuriai dar priskiriami kai kurie medžių pavadinimai su kitais plėtiniais ir hetitiškas amžinai žaliuojančio „gyvybės medžio“ pavadinimas *eja*³¹. O jei tikrai taip, tai baltiškasis medžio pavadinimas *ieva* ir biblinės pramotės vardas *leva* yra ne tik homonimai, bet ir giliau siane (nostratiškajame) lygmenyje giminiški žodžiai.

Semantinį mitinį kontekstą šioms archajiškoms kalbinėms sąsajoms suteikia kaip tik Gyvybės medžio įvaizdis, kurio pats apibrėžimas jungia „gyvybės“ ir „medžio“ sąvokas. Vladimiras Toporovas šią situaciją yra apibūdinęs taip: „Tos pat kilmės kaip hetitų Gyvybės medžio pavadinimas (*eja*) yra ru. *ува* ‘gluosnis’ (plg. gluosnio, verbos vytiš, ritualuose naudojamas kaip vaisingumo simbolis) arba germaniškas kukmedžio pavadinimas (sen. vok. aukš. *iwa*, sen. isl. *ýr*), o kukmedis sodintas kapinėse kaip mirties įveikimo simbolis ir naudotas ritualuose vaisingumui, gyvybinei jėgai sustiprinti. Visi šie Gyvybės medžio pavadinimai

pavadinimų, tai ir *Kalėdos* (kuriose ataidi Saulės nu-*kali*-mas), ir *Velykos* (kaip pavasarinio *vėlių* prisikėlimo ataidas, ypač Didžiojo ketvirtadienio pavadinime *vėlių velykos*), ir t. t. Tokiu būdu gali pasirodyti, kad senosios tradicijos palikimo reikia ieškoti ne tik už krikščionybės ribų, bet ir pačiai krikščionybei priskiriamose „teritorijoje“.

26. LVKŽ: 166; Zinkevičius 2008: 361; Klein 2003: 262; MHM I: 397, 419 ir kt.

27. Илич-Свитыч 1971: 242, §101.

28. EIEC: 352, žr. 548.

29. PKIEW: 17.

30. Иванов 1964: 43–44; Иванов 1969: 66; Иванов 1973: 298–302; Иванов, Топоров 1974: 31–32, 35–36; MHM I: 396; Топоров 1994: 109–110; KrLEV I: 339.

31. Žr. ką tik nurodytą literatūrą ir dar: Иванов 1974: 88–89; Топоров 1980: 100–101; Байбурун 1983: 223 (čia ir apie gyvatę ant gluosnio, ru. *ува*; apie tai dar: СД II: 64); Гамкрелидзе, Иванов 1984: 629–631; Kluge 1999: 207; papildomai žr.: PKIEW: 297–298; ФЭСРЯ II: 113; ЧрИЭС I: 333; ЭСРЯ VIII: 248–249; Borys 2005: 200; FrLEW: 183; KrLEV I: 338–339; MŽPKEŽ II: 58–59 ir kt.

yra giminiški su daugiau mažiau tiksliais pačios gyvybinės jėgos pavadinimais, jai ypač ryškiai pasireiškiant jaunystės ir ilgaamžiškumo (amžiaus) pavidalais: plg. gr. *αἰών* 'amžius', 'gyvenimas', 'karta', 'amžinybė'; lo. *aevum* 'gyvenimas', 'amžius, šimtmetis', 'žmogaus amžius', 'amžinybė'; *juvenes* 'jaunuoliai' (kaip atitinkamos amžiaus klasės pavadinimas); sen. indų *āyus* 'gyvybinė jėga' ir t. t. Vienas ryškiausių gyvybės medžio įvaizdžių žinomas Pradžios knygoje (2.9): 'Iš žemės Viešpats Dievas išaugino įvairių medžių, gražių akims ir gerų maistui, su gyvybės medžiu sodo viduryje ir gero bei pikto pažinimo medžiu'. [...] Akivaizdu, kad pirminis tokio medžio įvaizdis senovės Artimųjų Rytų tradicijoje rėmėsi schema, artima tai, kokia žinoma šumerų padavimo apie Gilgamešą versijoje, kur aprašomas medis hulupu (paprastai tapatinamas su gluosniu), augęs ant Eufrato kranto; jo šaknyse gyveno gyvatė, šakose – paukštis Anzudas, o kamiene – Lilit. [...] Gyvybinės substancijos nešėjais laikomi tiek pats Gyvybės medis, tiek jo vaisiai (obuolys, granatas bei kiti per mirtį pasiekiamo amžinojo gyvenimo simboliai), tiek po medžiu esantis gyvasis vanduo, tiek antropomorfiniai Gyvybės medžio atstovai (būdinga, kad levos, per kurią buvo prarastas Gyvybės medis ir kuri jį tarsi pati pakeitė, vardas senovės hebrajų kalba reiškia 'gyvybė'). Dažnai Gyvybės medis yra atstovaujamas moteriško (motiniško) personažo arba bent jau yra jo buveinė. Kai kuriose archajinėse tradicijose Gyvybės medžiai suvokiami kaip moteriškasis pradai.³²

Tačiau gyvybingumo, gyvybinės jėgos, vaisingumo vaizdiniai gali būti siejami ir tiesiogiai su baltiškuoju ievos pavadinimu. Konstantino Karolio žodžiais: „Gali būti, kad senovės baltai, kaip ir hetitai, vešlų medį resp. krūmą, šiuo atveju ievą, irgi siejo su jaunyste bei amžinumu ir kad ji atliko tam tikrą vaidmenį senuosiuose ritualuose. Kad ieva yra buvusi vaisingumo simboliu, rodo latvių liaudies tikėjimai, pavyzdžiui: *Kad ievas zied, tad ar viņu ziediem jānokaisa lauki, lai labība ražīgi padotos* 'Kai ievos žydi, tai jų žiedais reikia laukus apibarsyti, kad javai gerai užderėtų'; *Kad ievas ļoti kupli zied, tad būs auglīga vasara* 'Kai ievos labai gausiai žydi, tai bus derlinga vasara'; *Kad pavasarī daudz ievas zied, tad nākošu rudenī daudz meitas precas* 'Kai pavasarį ievos daug žydi, tai kitą rudenį daug merginų išteks'.³³

Taigi, baltų tradicijoje iš tikrųjų, sulig visai taiklia Pranės Dundulienės pastaba: „Ir medžio, ir moters vardas *leva* reiškė gyvenimą“³⁴.

32. MHM I, 396–397.

33. KrLEV I: 339; pateiktuosius pavyzdžius žr.: ŠmlTT: 621, Nr. 10245, 10247, 10248, čia (p. 621–622) ir daugybė panašių; apie žydinčios ievos sąsają su merginos pasirengimu ištekti latvių tradicijoje, be jau minėtų dainų, dar žr.: Leinasarė 1999: 25–27; Ivanovska 2002: 166–170.

34. Dundulienė 1988: 12 (plg. Dundulienė 1994: 127). levos pava-

Pirmosios moters, žmonijos pramatės kilmė iš medžio pasaulio mitologijose šiaip jau žinoma. Pirmiausia dėl to prisimintina senovės skandinavų pirmoji moteris, dievų sukurta iš medžio pliauskos³⁵, o jos vardas Embla pažodžiui reiškia „guoba, vinkšna“ arba „gluosna“³⁶. Vladimiro Propo (B. Я. Пропп) duomenimis, „Okeanijos mite pirmasis žmogus išsidrožia sau žmoną iš medžio ir sako: 'Medi, tapk žmogumi'“³⁷. Senovės airių asmenvardis *lvageni*, pažodžiui „kukmedžio gimdytinis, kukmedžiagyvis“³⁸, kurio pirmasis dėmuo yra giminiškas su baltiškuoju ievos ir slaviškuoju gluosnio pavadinimu **ъьва*, savo ruožtu mena atitinkamos rūšies medį-motiną. Tokiame kontekste santykis *ieva* : *leva* baltų tradicijoje gali būti suvokiamas kaip daug gilesnės ir platesnės mitinės bendrybės atskiras atvejis.³⁹

Turint omeny lingvistikoje prigijusias dendrologines metaforas (kaip žodžio dalių pavadinimai *šaknis*, *kamienas* ir *pan.*, taip pat giminiškų „kalbų medžio“ įvaizdis), dendronimo *ieva* ir asmenvardžio *leva* santykį baltų kalbose irgi galima pavaizduoti medžio pavidalu: kaip medį, turintį vieną bendrą šaknį (nostratinis „gyvybės medžio“ pavadinimas) ir du atsišakojusius kamienus (indoeuropiečių, paskui baltų ir, antra vertus, semitų, paskui hebrajų kalbos), kurių atitinkamos šakos galiausiai vėl suauga į vieną – į asmenvardį *leva* šiuolaikinėse baltų kalbose. Pažymėtina, kad tokie išsišakoję ir vėl suaugę medžiai tiek baltų kraštuose, tiek plačiai pasaulyje buvo rituališkai reikšmingi ir šventi⁴⁰. Taigi turime savotišką kalbinį šventą „levos medį“, išreiškiantį ypatingą kai kurių žodžių padėtį kalboje.

dinimas su „gyvybe“ suartėja ir kitaip. Lietuvių kalboje prieš priešakinės eilės balsį žodžio pradžioje *j*- kartais kaitosi su *g*-, pavyzdžiui, *jėras* : *gėras* ir t.t. (žr. FrLEW: 121). Dėl šio reiškinio žodis (*j*)ieva galėtų įgauti lytį **gjeva*. Atsižvelgtinas šaknies gyv-medžio pavadinimas *gyvainė*, „vakarinė tuja (Thuja occidentalis)“, taip pat sudurtinis to paties medžio pavadinimas *gyvamedis* (LKŽ III: 361) greta atitinkamo sudurtinio ievos pavadinimo *ievmedis* (LKŽ IV: 19). Juoba kad abu medžiai kai kuriomis savo funkcijomis tradicijoje sutampa, antai norint nutraukti nepageidaujamą nėštumą (anti-vaisingumas), siūloma gerti, be kita ko, ievos žiedus arba gyvmedžio (Thuja occidentalis) lapus (BIR V: 10, Nr. 44).

35. PE: 59; Lecouteux 2006: 30 ir kt.

36. Atitinkamai VrAEW: 7, 101–102; ME I: 123 ir kt. – ir МЭ: 26; MHM I: 113; MC: 65 ir kt.

37. Пропп 1976: 236.

38. Королев 1984: 164–165.

39. Galbūt čia dar galima paminėti biblinės levos ryšį su šermukšniu baltarusių tradicijoje: „Kai Dievas išvarė Ievą iš rojaus, ji taip praverko, kad iš akių jai pasipylė kruvinos ašaros. Iš jų paskui ir išaugo *рябинина* 'šermukšnė'“ (Никифоровский 1897: 129, Nr. 946; užr. 1867 m.). Šiaip ar taip, šis ryšys irgi priklauso tam pat santykiui „pramatė : medis“.

40. Plačiau apie tai, nors ir kiek kitu atžvilgiu, žr. Разаускас 2007: 70–73, 77.

2. Verba ir blindė

Airių herojaus vardo *Ivageni* („kukmedžio gimdytinis“) pirmasis dėmuo žymi kukmedį, kuris skiriasi nuo ievos savo rūšimi, bet sutampa pavadinimu. Panašiai slavų *jъva sutampa su baltų *ieva* pavadinimu, bet vėlgi skiriasi rūšimi – tai gali būti gluosnis, žilvitis, karklas, blindė ar panašus *Salix* genties medis, pavyzdžiui, le. *iwa* „blindė“, ru. *уба* „gluosnis, žilvitis, karklas“ ir kt. Kadangi tai moteriškosios giminės pavadinimas ir ryškiai „moteriškosios lyties“ medis, tai ir lietuviškai jam gal veikiau tiktų moteriškosios giminės pavadinimai *glúosna* ar *glúosnė*⁴¹. Savo ruožtu gluosna yra susijusi su bibline pramote leva, tiksliau – su jos nevykusia pranokėja Lilit, „pirmąja leva“ ir pirmąja Adomo žmona, jį savavališkai palikusia ir paskui virtusia moteriškuoju demonu, grobiančiu ir apmainančiu naujagimius.⁴² Roberto Greivso (Robert Graves) ir Rafaelio Patai (Raphael Patai) duomenimis, „sprendžiant iš šumerų lentelės iš Uro su užrašytu epu ‘Gilgamešas ir gluosna’, anksčiau, 2000 m. pr. m. e., ji buvo vardu *Lilleik*. Ten ji – demonė, gyvenanti deivei Inanai (Anafai) ant Eufrato kranto skirtos gluosnos kamienne“⁴³.

Su moteriškuoju pradų ir vaikų gimdymu gluosna yra siejama plačiai ar net visuotinai. Antai „tarp Transilvanijos bei Rumunijos čigonų Žaliojo Jurgio šventė yra pagrindinė pavasario šventė. Dalis jų švenčia ją Velykų pirmadienį, kiti – per Jurgines (balandžio 23 d.). Šventės išvakarėse nukertama jauna gluosna, papuošiama kaspinais bei lapais ir pastatoma ant žemės. Nėščios moterys deda po medžiu vieną iš savo apdarų ir palieka jį ten pernakt. Jei kitą rytą randa ant apdaro nukritusį medžio lapą, tiki, kad gimdymas bus lengvas“; apie Japonijos ainus „žinoma, kad nevaisingos moterys, norėdamos pastoti, valgė amalų. O veiksmingiausiu laikytas amalų, augantis ant gluosnos“.⁴⁴ Karlo Gustavo Jungo apibendrinimu, simboliškai „vytiniai medžiai tuo pat metu yra motinos gimdyvės“⁴⁵.

Latvių gimdymu besirūpinanti, gimdyves globojanti deivė Mara, *Māra*, liaudies dainose irgi paprastai sėdi gluosnyje (*vītola*)⁴⁶.

Erotinių asociacijų turi ir pats lietuviškas šio medžio pavadinimas *glúosna*, *glúosnė* ar *glúosnis* – plg. veiksmažodžius *gluosniúoti* „glostyti, malonėti“, *gluosniúotis* „glaustyti, meilintis“, pavyzdžiui: *Ta mano mergytė tokia meili – kad iš kur pareini, gluosniuojasi, bučiuoja*

(Gargždai, Klaipėdos r.); *Mergaitė su jaunikiu gluosniavos* (S. Daukantas) ir pan.⁴⁷

Kitas gluosnio, gluosnos pavadinimas slavų kalbose yra **vъrba* – le. *wierzba*, ru. *вѣрба*, bru. *вѣрба* ir kt.⁴⁸ Iš gudų kalbos⁴⁹ Rytų Lietuvos tarmėse atsirado skolinys *verbà* „toks gluosnis, blindė (*Salix caprea*), žilvitis, karklas“: *Verba vad[in]om visą krūmą žilvičių rykščių* (Druskininkai); *Verbų visokių yra: verba tikra, yra verba, ką kačiukai auga* (Kapčiamiestis, Lazdijų r.); savo ruožtu baladėje nužudyta *mergina* prisipažįsta: *Aš užaugau v e r b e l e, mane išpjovė dūdele* (Daunoriai, Vijos r., Baltarusija); arba: *An kalno v e r b a, po kalnu m e r g a, tę stovėjo mergelė graži raudona* (Marcinkonys, Varėnos r.); *Kap v e r b a m e r g a išaugo* (Druskininkai); *Moteris tai kai v e r b a – kuo daugiau laužai, tuo gražesnė atželia* (Strūnaitis, Švenčionių r.)⁵⁰. Panašu, kad viena iš sąlygų, padėjusių šiam žodžiui lietuvių kalboje prigyti, buvo kaip tik moteriška jo giminė ir savų moteriškosios giminės gluosnio pavadinimų stoka.

Baltarusių tradicijoje „*verba* (*вѣрба*) – tai mergina, kuri, gelbėdamasi nuo santuokos su seniu, pavirto medžiu. Verbos kilmės istorija pateikiama baladėje. Mergina pavirto verba savo valia, pati save užkeikusi, o kartu su ja įvairūs rykai ir jų dalys pavirto gamtos objektai: *Станьце, вѣдры, камушком, / Почапачкі – ланцужком, / Каромысел – яварам, / А я, малада, – вярбою, / Пад крутой гарою, / Над быстрай ракою* ‘Тарките, kibirai, akmenėliu, / Kibirų lankeliai – grandinėle, / Naščiai – jovarui, / O aš, jauna, – verba / Po stačiu kalnu, / Prie sraunios upės’. Mergelė-verba stovėjo prie upės tol, kol atvažiavo pirkliai ir ėmė kirsti verbą, tašyti lenteles ir daryti kankleles. Skambiosios kanklės papasakojo, kaip linksma mergelei eiti už bendraamžio ir kaip sunku, priešinga prigimčiai – už seno. Atitikdama savo kilmės istoriją, verba auga daugiausia žemose vietose, prie vandens, upių bei upelių krantuose.“⁵¹ Kitas gluosnio kilmės variantas primena senovės Artimųjų Rytų Lilit: *Нахліўшыяса над вадюю вербы – гэта пракалятыя Богам тыя мацеры, што страцілі сваіх дзяцей* „Palinkusios virš vandens verbos – tai Dievo prakeiktos motinos, pražudžiusios savo vaikus“⁵². Rusų tarmėse verba (*вѣрба*) pavadinama „graži, aukšta, liekna moteris, kuri eidama siūbuoja“⁵³.

Savotišką verbos moteriškumą ir ypatingas erotines savybes taip pat liudija baltarusių bei lenkų priežodžiai,

41. LKŽ III: 441.

42. Žr. ME II: 515; MHM II: 55; MC: 318 ir kt.

43. Грейвс, Патай 2005: 95.

44. Frazer 1995: 125, 651.

45. Jung 1990: 245–246, žr. pav. XXXIX.

46. Kursite 1996: 283–286.

47. LKŽ III: 442; žr. DkR I: 460, 586. Nepaisant ne visai aiškios žodžio etimologijos: BūgaR II: 292, 341, (366), 653; FrLEW: 158; Топоров 1980: 267; МЗПКЕЖ I: 384–385; Karaliūnas 2005: 57–58; SmSEJL: 191.

48. Аникин 2012: 261–263; Boryś 2005: 695; ФЭСРЯ I: 293.

49. SkardR IV: 293; FrLEW: 1225.

50. LKŽ XVIII: 736–737.

51. БМ: 106.

52. Сержпутоўскі 1998: 57, Nr. 311.

teigiantys, kad verbą andai labai įsimylėjęs velnias: *Люби́йся як черт у сухую вярбу* „Įsimylėjo kaip velnias sausą verbą“; *Zakochał się jak djabeł w starej wierzbie* „Įsimylėjo kaip velnias seną verbą“.⁵³

Aleksandras Afanasjevas prisimena čekų sakmę, kurioje moters gyvybė buvo slapčia susijusi su verba taip, kad „dienomis ji gyveno savo šeimoje, o naktimis jos siela palikdavo kūną ir keliaudavo į tą verbą. Apie tai sužinojęs vyras nukirto verbą – ir tą pat akimirką mirė jo žmona. Tik motiniška meilė tebegyveno nukirstame medyje – iš jo padarytas lopšys supo našlaičiu tapusį vaiką, o kai šis paaugęs pasidirbo iš seno verbos kelmo atžalos dūdelę, tai ji savo melodingais garsais kalbėjo su juo kaip švelni mama.“⁵⁴

Apskritai slavų tradicijoje verba simbolizuoja vešlumą, gyvybinę jėgą, vaisingumą⁵⁵. Pavyzdžiui, „Keturiasdešimties kankinių dieną (serb. *Младенци*) rytų Serbijoje vaikinai įlipdavo į verbą, pripjauzdavo vyčių ir mušė jomis *m e r g i n a s*, sakydami: *Да си здрава као дрен, да си брза као јелен, да се гојиш као свиња, и да растеш као врба!* ‘Būk sveika kaip sedula, būk greita kaip elnė, storėk kaip kiaulė ir auk kaip *v e r b a!*’ (Bolevco r.). Juodkalnijoje ir Hercegovinoje tuo pat metu iš ryto tėvai mušė savo vaikus verbos šakele, sakydami: *Да растеш као врбница и да се гојиш као ница!* ‘Auk kaip verba, storėk kaip kiaulė!’, o dieną vaikai mušė vienas kitą. Taip buvo daroma ir Verbų sekmadienį“; Visoke (Bosnija) per Jurginės serbų merginos apsijuosdavo verba, „kad ateinančiais metais būtų ‘pilvotos’“, t. y. kad ištekėtų ir pastotų; serbų dodolų apeiginiai apdarai neretai būdavo sudaryti vien iš verbų šakų.⁵⁶

Tiek su verba susiję papročiai, tiek pats jos pavadinimas slavų tautose jau seniai prigijo ir krikščioniškai Verbų savaitės bei Verbų sekmadienio šventei (ru. *Вербная неделя, Вербное воскресенье*, bru. *Вербная нядзеля, Вербница*), o jos apeigose verbomis vadinosimos gluosnio šakos pakeitė palmių šakas, kuriomis mojuodami žmonės sveikino Jeruzalėn įžengiantį Kristų⁵⁷. Lietuvių *verbà* irgi turi atitinkamą reikšmę „puokštė iš kadagio, gluosnio, karklo ar kt. šakelių, šventinama Verbų sekmadienį bažnyčioje (minint iškilmingą Kristaus įžengimą į Jeruzalę); palmės šakelė“ ir „sausais žolynais (džiovintomis gėlėmis, smilgomis) ir dažytomis skiedrelėmis meniškai apipinta rykštė – liaudies taikomosios dekoratyvinės dailės dirbinių rūšis (ppr. daroma tik Vilniuje ir Vilniaus krašte)“⁵⁸.

Pažymėtina, kad slaviškasis verbos pavadinimas pačia savo kilme yra susijęs su šaka, vytimi. Mat slavų žodį **vьrba* formaliai visiškai tiksliai (išskyrus giminę) atitinka lietuvių *virbas* „plona (ppr. naudojama kurui) šaka, žabas, žagaras“, šiaip „atžala, želmuo“ ir pan., latvių (*v*)*irbs*, *virba* „virbalas, lazdelė“, čia ir latviškas putino pavadinimas *irbene*, toliau tos pačios šaknies yra lo. *verber* „rykštė, vytis“, *verbēna* (< **verbesna*) „šakelė (lauro, mirtos)“, dgs. *verbēnae* „žalios šakelės (lauro, mirtos, alyvos), naudotos atliekant religines apeigas“ ir kt.⁵⁹ Beje, Lietuvoje dgs. *virbai* irgi galėjo reikšti ne tik šakas, bet ir liaunus karklų, ievų bei kitus medelius, krūmus. Pasak Igno Jablonskio: „Kuro pagrindą sudarė virbai ir stambių medžių šakos. *V i r b a i* – smulkūs *k r ū m a i* ganyklų, miškų ir paupių rėžiuose. Krūmus skynė kirviu, kol kamienų storis neviršija 8–10 cm. Storesnius medelius pjovė pjūklų, ir jie buvo skiriami malkoms arba padarinei medžiagai. Virbus skynė, kai žemė įšalusi ir sniego nedaug. Skinant kaire ranka laikė medelį ir lenkė kairėn, o iš dešinės įžambiai kirto į medelio kamieną, apie 5 cm aukščiau žemės paviršiaus. Virbų kelmeliai negalėjo būti ilgesni kaip 5–10 cm. Skinant rėžiuose esančius krūmus, reikėjo išsaugoti geresnių veislių medelius: pušaites, eglaites, ažuoliukus, uosius, beržus, epušaites, kitų retesnių medžių atžalas. Visiškai buvo išskinami alksniai, *k a r k l a i*, skirpstai, lazdynai, *i e v o s* ir panašūs krūmai. Suskintus virbus, nenuge-nėjus šakų, sukraudavo į krūvas taip, kad kelmeliai būtų vienoje plokštumoje. Krūvų didumas priklausė nuo to, kaip tankiai virbai augo“ ir t. t.⁶⁰ Arba štai pasakoma: *Nuėjo į virbus, kur nekapoti buvo* (Tirkšliai, Mažeikių r.); *Žemę klebonija tur šlapią, miško – nė virbo* (M. Valančius); *O kitasai [paukštis] tenai ant virbo tupi besnausdamas* (K. Donelaitis); be to, virbui lankstumu gali būti prilyginamas žmogus: *Vaikas kaip virbas – net šoka* (Armoniškės, Varanavo r., Baltarusija); *O nu aš tėvas – maž kaip virbas palenkti* (iš pasakos, užr. J. Želvavičiaus, 1822–1866 m.).⁶¹ Dėl to ir žodį *verba* galima būtų laikyti ne grynu skoliniu, slavizmu, o savotišku hibridu, atsiradusiu svetimam žodžiui susiliejęs su tos pačios reikšmės artimai skambančiu, giminišku savu. Plg.: *Verba vad[in]om visą krūmą žilvičių rykščių* (Druskininkai)⁶².

Mums šiuo atveju dėmesio vertas jotvingių žodis *wirba* „*m o t e r i s*“, kurį Zigmąs Zinkevičius sieja su tos pat šaknies lietuvių veiksmažodžiu *virbėti* „virpėti“ kartu su duslaus šaknies priebalsio atitikmeniu *virpėti* ir siūlo palyginti su Mažojoje Lietuvoje paliudytais lietuvių žodžiais *pāvirpas* „vargšas, nuskurėlis“, *pavirpė*

53. Аникин 2012: 261.

54. *СД* I: 335.

55. Афанасьев 1995 II: 178–179. Siužetas akivaizdžiai primena tą pačią jau užsimintą baladę.

56. *СД* I: 333.

57. *СД* I: 178, 334.

58. Аникин 2012: 263; БМ: 79–80, 106; *СД* I: 337–338.

59. LKŽ XVIII: 736–737.

60. Аникин 2012: 262; ФсЭСРЯ I: 293; FrLEW: 1259; KrLEV I: 344–345; WHLEW II: 756; PkIEW: 1152–1153; žr. LKŽ XIX: 509–510; LaLKŽ: 267; LoLKŽ: 911.

61. Jablonskis 1992: 5.

62. LKŽ XIX: 509–510.

„samdinė“ ir prūsų *powirps* „laisvas“⁶³. Tačiau atsižvelgiant į aptartą kontekstą, atsiranda galimybė šį jotvingių žodį susieti tiesiogiai su aptartais rytų baltų ir slavų daiktavardžiais la. *virba*, (v)irbs, lie. *virbas*, sl. **vrba*, nė nebemėginant paaiškinti ieškoti per veiksmazodį *virbėti* ir tolimesnes jo sąsajas. Dėl būdingo reikšmių santykio verta paminėti lo. *virgo* „mergina, mergaitė, mergelė, jauna moteris“, kildinamą tiesiog iš *virga* „šakelė, rykštė, vytis“; taip pat gr. *τᾶλις* „subrendusi mergina, nuotaka“, lie. pasen. *talōkas* „suaugusi, subrendusi mergina, nuotaka“ ar „suaugęs, subrendęs jaunikaitis“ ir tos pat šaknies lo. *tālea* „virbas, kuolas, lazdelė; atžala, ūglis“, taip pat galbūt sen. indų *tāla-*, *tālī-* „vėduoklinė palmė, palmyra“⁶⁴.

Turint omeny minėtus lotyniškų žodžius *verber* „rykštė, vytis“, *verbēna* „šakelė“, kyla klausimas, ar nebūtų galima su juo bei jo baltiškais-slaviškais atitikmenimis susieti ir panašiai paaiškinti senovės italikų mitinio Virbijaus vardą, lo. *Virbius*, neturintį mokslinės etimologijos. Virbijus esą buvęs Dianos žynių pirmtakas, įkūręs jai šventą giraitę ties Nemio ežeru prie Romos, joje garbinęs Dianą švento medžio pavidalu ir turėjęs šį Dianą įkūnijusį medį už žmoną⁶⁵.

Šiaip ar taip, antikinis kontekstas tokiai sąsajai visai palankus. Pagal spartietiškąją mito apie Orestą versiją, medinė Artemidės statula, kurią Orestas atsigabeno į Spartą, tapęs jos karaliumi, „buvo paslėpta karklyne, ir po kelių šimtmečių niekas jau nebežinojo, kur ji yra. Bet kartą Astrabakas ir Alopekas, du vietinio karaliaus dvaro karalaičiai, užklydo į tą sąvašną ir pamišo, išvydę šį gūdų medinį stabą, palaikomą apsvijusių jį šakų. Iš čia ir kilo jo pavadinimai: Ortija ir Ligodesma.“⁶⁶ Ortija (*Ορθια*) reiškia „stačioji“, o Ligodesma (*Λυγοδεσμα*) – būtent „karklo, gluosnio, žilvičio apipintoji, apipančioji“, iš gr. *λύγος* „karklo, gluosnio šaka, virbas, žilvičio vytis“ ir *δεσμα* „pančiai, riščiai“, *δεσμέω* „rišu, pančioju“⁶⁷. Čia Artemidė – be kita ko, laikyta ir medžių bei augmenijos deive, – yra atsidūrusi meiliam gluosnio, karklo virbų ar žilvičio vyčių „glėbyje“.

R. Greivso duomenimis, su pagrobta Europa ant nugaros perplaukęs jūrą ir „išlipęs į krantą ties Kretos miestu Gortina, Dzeusas pasivertė ereliu ir susiėjo su Europa karklyne prie upokšnio“, savo ruožtu „Kretoje bei Korinte Europa buvo vadinama Geliotide, o tai primena vardą Gelika (‘vijoklis, žilvitis’)“.⁶⁸

Požeminio mirusiųjų pasaulio valdovo Hado numy-

lėtinės „Persefonės giraitę buvo lengva atpažinti pagal juodąsias tuopas ir senus gluosnius“, o ant Kirkės kapo Kolchidėje „auga gluosniai, laikyti šventaisiais deivės Hekatės medžiais“.⁶⁹

Pagaliau „mitas apie Itoną (‘žmogų-gluosnį’) pasakoja, kad itoniečiai, jų teigimu, pradėję garbinti Atėnę gerokai anksčiau už atėniečius. Pats vardas nurodo į tai, kad Ftiotidėje su Atėne buvo susijęs gluosnio kultas. Atitinkamo kulto, susijusio su deive Anat, būta Jeruzalėje, kol dievo Jahvės žyniai sunaikino deivės kultą ir ėmė per Palapinių šventę teigti, kad gluosnis, naudotas apeigose lietui prišaukti, esąs šventas Jahvės medis.“⁷⁰

Analogija su Jeruzale įdomi tuo, kad būtent iš Palapinių šventės (žr. Kun 23.33–43) galiausiai yra kildinamas šiuolaikinis Verbų sekmadienis. Šį klausimą yra specialiai nagrinėjęs rusų bibliologas Dmitrijus Ščedrovickis, kuriuo čia ir pasiremsime.

Senovės žydai per Sukotų („Palapinių“) šventę, skirtą lietui prišaukti ir pažadinti derlingumui, atlikdavo ritualinę „liaudies eiseną su vyriausiu žyniu priešaky aplink aukurą šventyklos kieme. Kiekvienas eisenos dalyvis rankose laikė keturis augalus: hadaro medžio vaisius (*pery’ēc hādār*, pasak Mišnos, tai citronas, citrinmedžio atmaina), palmės šakas (*kapōt temārym*), mirtą (*’ēc-’ābōt*) ir paupio gluosnių šakas (*’arbēy nāhal*). Šie augalai buvo laikomi ‘pritraukiantys lietų iš dangaus’. Kaip privalomas Sukotų aksesuaras jie išvardyti jau Penkiaknygėje (Kun 23.40). [...] Antrosios Šventyklos epochoje (516 m. pr. Kr.–70 m. po Kr.) trys iš minėtų keturių augalų būdavo surišami drauge: prie palmės šakos pririšdavo tris mirtos ir dvi gluosnio šakas (Suka 33.a). Toks šakų ryšulys buvo vadinamas *lulav* (nuo *liblēb* ‘leisti atžalas’: etimologija mena lulavą turėjus ritualinę vaisingumo simbolio reikšmę). Ketvirtąjį augalą – hadaro medžio vaisių – laikydavo atskirai“⁷¹. „Antrosios Šventyklos epochoje, be hadaro ir lulavo, apeigų lietui prišaukti dalyviai rankose laikė didelius kuokštus verbos šakų, verba per Sukotus buvo puošiamas ir pats altorius. Septintąją šventės dieną, vadinamą Didžiąja hosana (*hōsa’nā’ rabā*), nes tą dieną buvo itin uoliai meldžiama išgelbėjimo nuo sausros, verbų šakas pažeme apvydavo aplink altorių, kol nenubyrės lapai (Suka 4, 5–7). ‘Verbos apvijimo’ apeiga, imitavusi lietų ir ėjusi lyg ir priedu prie pagrindinių apeigų lietui prišaukti, matyt, remiasi liaudiškais žemdirbystės ritualais, nepaliudytais Penkiaknygėje. Valstiečiai (*’ām hā’ ārec*, pažodžiui ‘žemės tauta’) ir ‘liaudies knygiai’, priklausę fariziejų partijai, aršiai gynė šios apeigos teisėtumą, kaip ir ‘vandens liejimo’ apeigos. Ne mažiau

63. LKŽ XVIII: 736.

64. Zinkevičius 1985: 81.

65. WHLEW II: 643, 799; Klein 2003: 812; FrGEW II: 850, 892–893; FrLEW: 1054; indiškuosius žodžius į šią eilę atsisako įtraukti Mairhoferis (MrhKEWA I: 498).

66. Frazer 1995: 7–80; March 1998: 781; Грейвс I: 400, 427.

67. Грейвс II: 78.

68. Žr. Грейвс II: 399; ДГРС: 353, 1038.

69. Грейвс I: 230, 232.

70. Грейвс II: 378, 386.

71. Грейвс I: 60.

aršiai apeigos teisėtumą ginčijo sadukėjai, 'Penkiaknygės raidės' saugotojai, pripažinę tik tas apeigas, kurios tiesiai šviesiai nurodytos Mozės įstatyme, ir neigę sakinės tradicijos autoritetą. Pasitaikydavo, kad liaudis papuošdavo altorių verbos šakomis aiškiai prieš sadukėjų (užėmusių šventykloje privilegijuotą padėtį) ir boetusėjų (partija, artima sadukėjams pagal požiūrį į sakinę tradiciją) valią.⁷² Ilgainiui šie ritualai imti aiškinti alegoriškai, jais prišaukiamas lietus imtas suvokti kaip Dievo malonė, dangiškoji mana, Mesijo ženklas ir galiausiai, Naujajame Testamente, – kaip paties įsikūnijusio Dievo Žodžio simbolis⁷³. „Iš to, kas pasakyta, paaiškėja ir Naujojo Testamento padavimo prasmė, pasak kurio, sveikindami Jeruzalėn įžengiantį Jėzų kaip Mesiją žmonės atliko ritualinius veiksmus, skirtus lietuviui prišaukti per rudeninę Sukotų šventę, nors įžengimas Jeruzalėn siejamas su pavasarinio mėnesio nisano dešimtąja diena.“⁷⁴

Mums šiuo atveju svarbu ir tai, kad krikščioniškasis Verbų sekmadienis kilme galiausiai remiasi tuo pačiu vaisingumo kultu senovės Izraelyje, kurį jis, plintant krikščionybei, ilgainiui suėmė savin iš pagoniškų Europos tradicijų, ir ypač tai, kad šis kultas, kaip matėme, kitados irgi buvo susijęs su moters-medžio vaizdiniu, būtent su Jeruzalės deive-gluosna ar stačiai deive-verba Anat.

Ikikrikščioniškos šaknys akivaizdžios ir lietuvių Verbų sekmadienio šventės papročiuose. Etnologės Pranės Dundulienės žodžiais: „Priešvėlykinės apeigos prasideda Verbų sekmadieniu, kai Kristus įjojęs į Jeruzalę ir žmonės jam po kojų kloję palmių šakas. Tam prisiminti Bažnyčia įvedė Verbų šventinimą. Tačiau šis paprotys pirmiausia susijęs su pagoniškuoju medžių kultu. Senovėje Lietuvoje ir visoje Europoje per pavasario šventės buvo garbinami anksčiausiai pradedantys rodyti gyvybės ženklus medžiai, kuriems buvo priskiriama magiška galia pažadinti augaliją, pagerinti žmonių sveikatą ir pan. Mūsų krašte tokie augalai buvo tam tikrų rūšių gluosniai, duodantys vyriškos ir moteriškos lyties sporas. Iš jų pažymėtina blindė, turinti moteriškos lyties sporų, ir žilvitis – vyriškos lyties. Šie augalai apie vasario pabaigą ar kovo pradžią išleidžia pumpurus – 'kačiukus', pranašaujantius besiantinantį pavasarį. Pirmykščių žmonių supratimu, šiuose augaluose susikaupusi gyvybės, augimo ir vaisingumo jėga. Žilvitis buvo laikomas nepaprastu, šventu medžiu. Jo kilmė buvo išvedama iš žmogaus. Tautosakoje sakoma, kad žilvitis yra išaugęs iš slapta nužudyto ir pakasto žmogaus. Padarytas iš jo muzikos instrumentas – birbynė – kalbąs žmogaus balsu“

(turimas omenų tautosakinis siužetas „Mergaitė dūdėlėje“); „Šie augalai turėję magiškos galios duoti žemei gyvybingumo, vaisingumo ir būsimos gimdymo jėgos, žmonėms – sveikatos, laimės ir džiaugsmo. Todėl ir įvedus Lietuvoje krikščionybę, žmonės neatsakė apeigų su šiais augalais. Bažnyčia, nepajėgdama išnaikinti prosenovinių, susijusių su gluosniu papročių, leido lietuviams jį šventinti Verbų dieną“⁷⁵.

Pažymėtina ką tik paminėtoji blindė, „moteriškiausia“ iš visų gluosnių rūšių savo pavadinimu ir privalomas paprotinės verbos dėmuo. Štai keli pastaraisiais laikais užrašyti Šalčininkų r. verbų gamintojų prisipažinimai: *Verbų darom tep: trys blyndės šakelės ir ėglio šakelės. Indeda vandenin, kad išsprog. Labai gražu: žalias ėglis, geltona blyndė, jau išsprogus, su kacinukais (Antanina Bazienė-Radiūtė, Mištūnai); Ankscau aidami visų ėglį nuspjauna ir nešas verbų kap šluotų. ėglis dzi-delis ir blyndės daug dėjo. Ankscau verba buvo tai bent! (Adalia Verseckienė-Versockaitė, Čebatoriai); Verbon būtina turi blyndė. Ir ėglio indedam. Aš tai daugiau nieko nededu (Anastazija Gailienė-Aliukaitė, Mištūnai); Vyram reikia žilvyci – ne blindės. Už tai, kad būt vyriškos giminės (Paulina Laučinskienė-Bujytė, Mištūnai); Tris šakelas blyndės ir vienu ėglio, vilnoniais visokių spalvų siūlais suriša ir gražu (Adalia Verseckienė-Versockaitė); Vėliau tai ir šitep darėm: paimi blyndį, dedzi tris šakelas barlynkos ir apsuki gijali, tadui vėl imi tris ir dedzi aukščiau ir jau kitokios spalvos gijali apsuki ir tep barlynkos dedzi iki verbelės-blyndės viršaus. Verba gali blyndė ir barlynka. Kap dedzi barlynkos, tai ėglio nededa (Paulina Laučinskienė-Bujytė) ir t.t.⁷⁶*

Belieka prisiminti žinomą blindės sąsają su moterimi lietuvių mitologijoje – 1835 m. Teorodo Narbuto paskelbtą jo perpasakotą etiologinę sakmę, antrašte *Wierzba, Blinda*, „V e r b a, Blindė“, apie blindės medžio kilmę iš moters, puikiai tinkančią į platų lyginamąjį kontekstą:

Dalsze miejscowe badania posłużyły do odkrycia powieści o wierzbie świętej: Niewiasta pewna, nazywająca się Blinda, miała szczególny dar wydawania na świat mnogiego potomstwa, z niewypowiedzianą łatwością, tak dalece, że nie tylko sposobem przyrodzonym rodziła, ale z rąk, nóg, głowy i innych części ciała, wydawać mogła dzieci. Ziemia, najpłodniejsza z matek, pozazdrościła jej takięj płodności; przeto razu jednego, gdy szła Blinda przez łękę, która grzązką była, nogi jej uwięzły w ziemi, i tak mocno ziemia ścisnęła stopy, że z miejsca zejść nie mogła i przemieniła się w drzewo wierzbowe. To zapewne dało powod uświęcenia wierzby, i mniemania o skutku jej wpływu na płodność.⁷⁷

72. Щедровицкий 1988: 208.

73. Щедровицкий 1988: 209.

74. Щедровицкий 1988: 215.

75. Щедровицкий 1988: 216.

76. Dundulienė 1991: 255.

77. VRLP: 281–282.

Rimanto Jaso vertimas: „Toliau klausinėjant, pavyko išgirsti pasakojimą apie šventąją blindę. Viena moteris, besivadinti Blinde, turėjo ypatingą dovaną: galėjo paleisti į pasaulį aibę palikuonių neapsakomai lengvai, be to, ji gimdydavo ne tik įgimtu būdu, bet galėdavo pagimdyti vaikų iš rankų, kojų, galvos ir iš kitų kūno dalių. Žemė, vaisingiausioji iš motinų, ėmė pavydėti jai tokio vaisingumo, todėl vieną kartą, kai Blindė ėjo per gramzdžią pievą, jos kojos įklimpo, ir žemė taip suspaudė pėdas, kad nebegalėjo ji pajudėti iš vietos ir pavirto medžiu – blinde. Tikriausiai tai davė dingstį laikyti blindę šventa ir manyti, kad ji galinti turėti įtakos vaisingumui.“⁷⁸

Netrukus (1846 m.) sakmę vėl perpasakojo Adomas Liudvikas Jucevičius – vėl su antrašte *Wierzba (Blendis)*, t. y. „Vierba (Blendis)“: *Jest powieść ludu, iż niegdyś w Litwie żyła pewna niewiasta imieniem Blendis, albo Blinda...*⁷⁹ Dominyko Urbo vertimas: „Pasakoja žmonės, kad kitados Lietuvoje gyveno tokia moteriškė, vardu *Blendis*, arba *Blindė*...“⁸⁰. Čia verta prisiminti, kad pati „blendis, blindė“ lenkiškai vadinasi *iwa* – žodis, tiksliai atitinkantis tiek rusiškąjį gluosnio pavadinimą, verbos sinonimą *uša*, tiek lietuviškąjį bei latviškąjį medžio pavadinimą *ieva*, o kartu, su aptartomis išlygomis, – ir žmonių pramotės vardą *leva*.

Už visų šių įvairių, pinte persipynusių sąsajų ryškėja vis tas pats praamžis, plačiai pasaulyje žinomas medžio-moters, medžio-motinos mitinis vaizdinys.

SANTRUMPOS:

BDS = Krišjāna Barona Dainu skapis: <<http://www.dainuskapis.lv>>.

BIR V = Jonas Balys. *Raštai*, V. Vilnius: LLTI, 2004.

Boryś 2005 = Wiesław Boryś. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo literackie, 2005.

BūgaR II = Kazimieras Būga. *Raštai*. Sudarė Z. Zinkevičius, II. Vilnius, 1959.

DkR I = Simonas Daukantas. *Raštai*, I. Vilnius: Vaga, 1976.

Dundulienė 1988 = Pranė Dundulienė. *Lietuvių liaudies kosmologija*. Vilnius: Mokslas, 1988.

Dundulienė 1991 = Pranė Dundulienė. *Lietuvių etnologija*. Vilnius: Mokslas, 1991.

Dundulienė 1994 = Pranė Dundulienė. *Gyvybės medis lietuvių mene ir tautosakoje*. Kaunas: Šviesa, 1994.

EIEC = *Encyclopedia of Indo-European Culture*. Editors J. P. Mallory, D. Q. Adams. London and Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 1997.

Frazer 1995 = Sir James George Frazer. *The Golden Bough: A study in Magic and Religion*. London: Papermac, 1995.

FrGEW II = Hjalmar Frisk. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, II. Heidelberg, 1970.

FrLEW = Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag–Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965.

78. Narbut 1835: 195–196.

79. Narbutas 1998: 241.

80. Jucewicz 1846: 81–82.

- Ivanovska 2002 = Rasma Ivanovska. *Žydintis medis – moters paveikslas genezė latvių liaudies dainose*. Iš: *Senovės baltų kultūra 6: Nuo kultūrai iki simbolio*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002.
- Jablonskis 1992 = Ignas Jablonskis. *Žiemovidžio ir pavasario darbai*. Iš: *Liaudies kultūra*, 1992, Nr. 1.
- JŠSD I–II = *Lietuviškos svotbinės dainos*. Užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos, I–II. Vilnius, 1955.
- Jucewicz 1846 = *Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów skreślona przez Ludwika z Pokiewia*. Wilno: drukarnia M. Romma, 1846.
- Jucevičius 1959 = Liudvikas Adomas Jucevičius. *Raštai*. Vilnius, 1959.
- Jung 1990 = Carl Gustav Jung. *Symbols of Transformation: An Analysis or the Prelude to a Case of Schizophrenia*. Princeton: Princeton University Press, 1990.
- Karaliūnas 2005 = Simas Karaliūnas. *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose*, II. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.
- Klein 2003 = Ernest Klein. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam etc.: Elsevier, 2003.
- Kluge 1999 = Friedrich Kluge. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 23., erweiterte Auflage bearbeitet von Elmar Seebold. Berlin–New York, 1999.
- KrLEV I = Konstantīns Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, I. Rīga: Avots, 1992.
- Kursīte 1996 = Janīna Kursīte. *Latviešu folklorā mitu spoguļi*. Rīga: Zinātne, 1996.
- LaLKŽ = *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*. Sudarė Alvydas Butkus. Kaunas: Aesti, 2003.
- Lecouteux 2006 = Claude Lecouteux. *Germanų mitologijos žodynas*. Vilnius: Aidai, 2006.
- Leinasarė 1999 = Ingrida Leinasarė. *Iniocijos liekanos latvių liaudies papročiuose*. Iš: *Senovės baltų kultūra 8: Augalų ir gyvūnų simboliai*. Vilnius: Gervėlė, 1999.
- LKŽ I–XX = *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius, 1956–2002.
- LoLKŽ = Kazimieras Kuzavinis. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- LVKŽ = Kazimieras Kuzavinis, Bronys Savukynas. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.
- March 1998 = Jenny March. *Cassel's Dictionary of Classical Mythology*. London: Cassel, 1998.
- Marcinkevičienė 2005 = Mirties ženklai. Spaudai parengė Nijolė Marcinkevičienė. Iš: *Liaudies kultūra*, 2005, Nr. 5.
- ME I–II = *Mitologijos enciklopedija*, I. Vilnius: Vaga, 1997–1999.
- MrhKEWA I = Manfred Mayrhofer. *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, I. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1956.
- MŽPKEŽ = Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013.
- Narbutas 1998 = Teodoras Narbutas. *Lietuvių tautos istorija, I: Lietuvių mitologija*. Vilnius: Mintis, 1998.
- Narbut 1835 = *Dzieje starożytne narodu Litewskiego* przez Teodora Narbuta, I: *Mitologia Litewska*. Wilno, 1835.
- PE = *Poetinė Eda*. Iš senosios islandų kalbos vertė Aurelijus Vijūnas. Vilnius, 2009.
- PkIEW = Julius Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I. Bern–München: Francke Verlag, 1959.
- SkardR IV = Pranas Skardžius. *Rinktiniai raštai*, IV. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
- SmSEJL = Wojciech Smoczyński. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wilno: Uniwersytet Wileński, 2007.
- Šmitas 2004 = Pēteris Šmitas. *Latvių mitologija*. Vilnius: Aidai, 2004.
- ŠmLTT = *Latviešu tautas ticējumi*. Sakrājis un sakārtojās Prof. P. Šmits. Rīgā: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1940–1941.
- Vācere 2006 = Laila Vācere. *The Sign of the Apple-Tree in Latvian Folksongs: Through Formula to Sign*. Iš: *Tautosakos darbai*, XXXI. Vilnius: LLTI, 2006.

- WHELEW II = *Lateinisches etymologisches Wörterbuch* von A. Walde. 3., neubearbeitete Auflage von J.B. Hofmann, II. Heidelberg, 1954.
- VrAEW = Jan de Vries. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden: E. J. Brill, 1962.
- VRLP = *Velykų rytų rožė pražydo: Verbų sekmadienio, Velykų, Jurginių papročiai ir tautosaka*. Vilnius: LLKK, 2006.
- Zinkevičius 1985 = Zigmās Zinkevičius. *Lenkų–jotvingių žodynėlis*. Iš: *Baltistica*, XXI (1). Vilnius: Moksas, 1985.
- Zinkevičius 2008 = Zigmās Zinkevičius. *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
- Аникин 2012 = Алексей Евгеньевич Аникин. *Русский этимологический словарь*, VI. Москва: Рукописные памятники Древней Руси, 2012.
- Афанасьев 1995 II = Александр Николаевич Афанасьев. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*, I–III. Москва: Современный писатель, 1995.
- Байбурун 1983 = Альберт Кашфуллоевич Байбурун. К описанию структуры славянского строительного ритуала. Ис: *Текст: семантика и структура*. Москва: Наука, 1983.
- БМ = *Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік*. Мінск: Беларусь, 2004.
- ВПИ = *Высек пламя Илмаринен: Антология финского фольклора*. Пер. с финск., сост., вступ. ст. Э.Г. Рахимовой. Москва: Прогресс, 2000.
- Гамкрелидзе, Иванов 1984 = Т. В. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванов. *Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры*. Издательство Тбилисского университета, 1984.
- Грейвс = Роберт Грейвс. *Мифы Древней Греции*, I–II. Москва: Прогресс-Традиция, 1999.
- Грейвс, Патай 2005 = Роберт Грейвс, Рафаэль Патай. *Иудейские мифы*. Екатеринбург: У-Фактория, 2005.
- ДГРС = *Древнегреческо-русский словарь*. Составил И. Х. Дворецкий, I–II. Москва, 1958 (puslapių numeracija ištisinė).
- Загадки 1968 = *Загадки*. Издание подготовила В. В. Митрофанова. Ленинград, 1968.
- Иванов 1964 = Вячеслав Всеволодович Иванов. *Разыскания в области анатолийского языкознания*. Ис: *Проблемы индоевропейского языкознания*. Москва, 1964.
- Иванов 1969 = Вячеслав Всеволодович Иванов. *Заметки о типологическом и сравнительно-историческом исследовании римской и индоевропейской мифологии*. Ис: *Труды по знаковым системам*, IV. Тарту, 1969.
- Иванов 1973 = Вячеслав Всеволодович Иванов. *Разыскания в области анатолийского языкознания 1а-2*. Ис: *Этимология 1971*. Москва, 1973.
- Иванов 1974 = Вячеслав Всеволодович Иванов. *Опыт истолкования древнеиндийских ритуальных и мифологических терминов, образованных от aśva- 'конь'*. Ис: *Проблемы истории языков и культуры народов Индии*. Москва, 1974.
- Иванов, Топоров 1974 = Вячеслав Всеволодович Иванов, Владимир Николаевич Топоров. *Исследования в области славянских древностей*. Москва, 1974.
- Иллич-Свитыч 1971 = Владислав Маркович Иллич-Свитыч. *Опыт сравнения ностратических языков (семитский, картвельский, индоевропейский, уральский, дравидский, алтайский): Сравнительный словарь*, б–ж. Москва, 1971.
- Королев 1984 = Андрей Александрович Королев. *Древнейшие памятники ирландского языка*. Москва: Наука, 1984.
- МНМ I–II = *Мифы народов мира: Энциклопедия*, I–II. Москва, 1980–1982.
- МС = *Мифологический словарь*. Главный редактор Е.М. Мелетинский. Москва: Советская энциклопедия, 1991.
- МЭ = *Младшая Эдда*. Издание подготовили О. А. Смирницкая и М. И. Стеблин-Каменский. Ленинград, 1970.
- Никифоровский 1897 = *Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах*. Собрал в Витебской Белоруссии Н. Я. Никифоровский. Витебск, 1897.
- Пропп 1976 = Владимир Яковлевич Пропп. *Фольклор и действительность: Избранные статьи*. Москва, 1976.
- Разаускас 2007 = Дайнюс Разаускас. *Балтийский комментарий к толкованию имени Орфея как «убитого молнией»*. Ис: *Восток и Запад в балканской картине мира: Памяти Владимира Николаевича Топорова*. Москва: Индрик, 2007.
- Разаускас 2011 = Дайнюс Разаускас. *Два дендромифологических этюда: черемуха и ива*. Ис: *Salix sonoga: Памяти Николая Михайлова*. Москва: Пробел, 2011.
- СД I–II = *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*. Под редакцией Н. И. Толстого, I–II. Москва: Международные отношения, 1995–1999.
- СДЗРН = *Загадки русского народа: Сборник загадок, вопросов, притч и задач*. Составил Д. Садовников. С.-Петербург, 1876.
- Сержпутоўскі 1998 = Аляксандр Казіміравіч Сержпутоўскі. *Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў*. Мінск: Універсітэцкае, 1998 ('1930).
- Топоров 1980 = Владимир Николаевич Топоров. *Прусский язык: Словарь*, I–K. Москва: Наука, 1990.
- Топоров 1994 = Владимир Николаевич Топоров. *К мифоритуальным мотивам у Аполлона Родосского (маргиналии к статье о золотом руне)*. Ис: *Знаки Балкан*, I. Москва, 1994.
- ФСЭСРЯ = Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, I–IV. Санкт-Петербург: Азбука, 1996.
- ЧРИЭС I = Павел Яковлевич Черных. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, I. Москва: Русский язык, 1999.
- Щедровицкий 1988 = Дмитрий Владимирович Щедровицкий. *«Дождь ранний и поздний» (ритуал вызывания дождя в Библии и его аллегорическое осмысление на рубеже античности и средневековья)*. Ис: *Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках*. Москва, 1988.
- ЭССЯ VIII = *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд*. Под редакцией О. Н. Трубачева, VIII. Москва: Наука, 1981.

Tree-woman: bird cherry, verba, pussy willow

Dainius RAZAUSKAS

Around the world, from the most ancient times, the mythical persona of human-tree is well-known. A separate case of this is the mythical identity of the tree-woman: the masculine names of tree types are associated with men, while those names that are feminine — with women; young girls can turn into trees or are compared to trees; tree-mothers give birth to mythical heroes; the offspring of trees are associated with human progeny, etc. The woman-tree mythical identity in some cases is the tree ieva (bird cherry) and some types of gluosniai (willow trees) can be interchanged, which are called with the feminine words verba or blindė.